

Categoriile de toponime întâlnite în denumire unor localități din județul Alba

Prof. MELANIA HANCIU
Prof. IOAN ȘTEFAN HANCIU

1. Topografice

1.1. Nume care descriu forma sau aspectul exterior al locului

CIUNGA - subst. *ciung*=butuc, trunchi de copac, creastă de deal fără vârfuri și piscuri; sub aspect metaforic, aspectul ridicăturilor de pământ botezate astfel se aseamănă cu un om cărui-a-i lipsește o mână.

POIANA - afară de înțelesul dat de Tiktin (loc în pădure, fără copaci și acoperit cu iarbă) - creația artificială a omului - acest cuvânt are după Por. p. 36 și acela de „podiș înalt” (vezi Poiana Aiudului, Ampoiului, Vadului).

PRESACA - cu înțeles de curătură (loc de pe care s-au scos copacii pentru a fi transformați în terenuri agricole, etc.) după cum dovedește etimonul slav „*présěsti*”=a tăia (să se compare în special slov. „*preseka*”=tăiere în pădure; ceh „*prěseka*”; pentru Por. cf. slav „*prosěc*” = tăierea arborilor, (vezi Presaca, Presaca de Secaș).

DEALU - toponim foarte des întâlnit, îndeosebi în combinație cu alte cuvinte (vezi: Dealu Geoagiului) - situație explicată prin topografia accidentală a ținuturilor locuite de români.

GĂURENI - conform Por. pag. 32: *gaură* = deschidere naturală între două înălțimi, cu coaste abrupte și apropiate; sugerează existența retrasă, adăpostită a unei așezări (vezi: Găureni).

LIMBA - localitatea Limba se află situată pe o „*limbă de pământ*” - ni se opune în revista „Izvorașul” XII, p. 128.

OBREJA - Por. p. 25 *obre(a)jă* = culme

stearpă de pe un deal; loc înalt și sterp. Satul Obreja este așezat în apropiere de Zăpodia care este un sinonim topografic.

CIUCI (CUCI) = apelativul „*cucă*” cu sensul de vârf izolat, punct culminant despădurit; sârb „*cuka*” = movilă.

PONOR - la Por. , *ponor* (var. *pomor*) = scorbură naturală (în pământ) rezultată din alunecarea terenului; vâlcea în semicerc, formată prin surparea crestei; teren zbârcit (cu umflături și bube) din cauza alunecării (p. 47), loc cu sol răvășit; loc prăbușit (p.50).

VALEA (DOSULUI) - sensul corect este cel etimologic, menționat și pe Por. = loc larg între două înălțimi; teren în pantă (p. 23); loc cuprins între două înălțimi. În cazul de față este indicată și orientarea nordică, în „*dos*” a așezării. Sunt foarte numeroase exemple de toponime care indică nume de sate (Valea Geoagiului, Valea Vințului, Valea Gobli, ș.a.)

SOHODOL - sinonim cu sens de vale; de origine slav: „*suh*” = uscat, sec și „*dol*” = șanț, groapă, vale, lipsită de apă curgătoare și de izvoare bogate.

1.2. Toponime care evocă natura terenului aparținând localităților respective sau aflate în apropierea ei

OCNA (vezi Ocna Mureș, Ocnișoara) - apelativul „*Ocnă*” a însemnat odinioară mină (în general), nu numai salină, ca astăzi; toponimul slav „*okno*” = groapă, ochi de apă.

PĂUCĂ - maghiar. „*poes*” = baltă (Kisch I, p. 56).

METEȘ - derivă din magh. „*metesd*” = loc

mocirlos, după G. Weigard; BKA I, p. 5; N. Drăganu, Dacor. IV, p. 1130 - se gândesc la originea săsească; G. Giuglea, Dacor. IV, p. 1554 (lat. *meta*+*-es*), se va gândi la n. pers. Meteș, existent în Ardeal.

BOZ – apelativ de origine maghiară, sau poate ucraineană „*boz*”, rus. „*boz*” sau slav „*bozej*” = cucută (Mold. – Togan, p.34).

CRICĂU – G. Weigard, XXVI-XXIX, Jber, p. 80- pornește de la tema bulgară „*krik*” (cf. *krica*, *krikna* = a striga) și interpretează acest nume ca „*zgomotul*” (cf. mai departe „*larmă*”) – în sens de zgomot făcut de apă în cădere sau curgere (n.a.).

BROȘTENI – cu înțeles de locuitori ai unei regiuni bogate în broaște, adică băltoasă sau mlăștinoasă (din cauza apei stătătoare din apropiere).

CĂRPINIȘ – toponimic ce definește prezența pădurii de carpeni; cf. bulg. „*gaber*” = carpen.

CORNA – toponimic ce are la bază numele arborelui „*corn*”, sau posibil loc cu mărăcini și corni.

BICHIȘ - magh. „*bükkös*” = făget (Dr. I p. 43, urm; Kisch I p. 1011).

OIEJDEA - magh. „*vajasd*” = semn de hotar (Kisch I, p. 78) sau slav „*oujezd*” = defileu, șea (Kisch I, p. 72).

ȘPRING - med. germ. „*sprinc*” = izvor (Kisch I. p. 52).

GEOAGIUL - (de Sus) – sinonim magh. Cu sens de „*nucă*”.

TĂU - cuvânt ce înțeles de baltă, heleșteu, băltoacă mocirloasă.

GEOMAL - magh. „*dió*” = nucă; v. „*diód*” = nucet; formele vechii magh. sună „*gyió*”, respectiv „*gyiógy*” (Petr.). Kisch I p. 274; partea finală a ultimului toponimic este magh. „*mál*” = coastă de deal; mai este interpretat ca loc cu ape minerale calde (de la magh. „*gyógy*” = cură).

PETRILACA - toponim ce arată ca temă numele personal Petru.

SPĂTAC –magh. „*szász-patak*” (Kisch I p. 51: magh. *patak* <slav *potok*); slav „*potok*”= pârâu, râu, torent mare cu ,curgere rapidă (Por., p.42)

SILIVAȘ – slav „*sliva*” = prun (*Prunus domestica*), sau poate magh. „*szilvás*” = pruniș.

RĂCHIȘEL – radicalul slav „*rek*” = râușor sau poate slav. „*rakita*” = răchita (*Salix vinimolis*).

GÂRBOVA (de Sus, de Jos), **GÂRBOVITA** = magh. „*orbo*” (< slav *Vorbov*> *Orbov*): toate au drept temă slav. „*vrûba*” = salcie.

TEIUȘ – magh. “*tõvis*” = spin, scai, (după Kisch I, pag.103).

1.3. Nume topice care arată o însușire a locului

ALBA – slav „*bel*” = alb și „*grad*” = oraș; vezi Bălgrad (Alba Iulia)

CERGĂU (Mare și Mic) – Kisch I, p. 267, le pune în legătură cu magh. „*csergõ*” = care vâjje, murmură.

ROȘIA – (de Secaș, Montană) – sunt antroponime căci au drept temă și n. pers. Roșu, sau provin de la culoarea roșie a solului (argilos) sau a apei de mină roșietice

.ȘARD – magh. „*sár*”, „*sárga*” = galben, murdărie, mlaștină; în limbajul vechi apelativul „*șar*” = culoare (Tiktin); de la slav „*sáru*” = culoare

LOPADEA – (Nouă, Veche) – magh. „*Lapád* < *lapád*” = loc), șes

1.4. Toponime care arată poziția locului față de punctele cardinale, față de altitudinea satului sau față de localitățile învecinate

➤ Numărul redus al toponimicelor în alcătuirea cărora intră determinative pur geografice se datorează faptului că vorbirea populară preferă sinonimele lor mai cunoscute, mai apropiate (în sens material), mai puțin vagi decât punctele cardinale, care ne trimit, fără voie, la spații adesea nelimitate și, în orice caz, la distanțe prea mari, prea nebuloase pentru mentalitatea practică, realistă a țaranului. Aceste sinonime sunt, de cele ,ai mute ori: jos-sus; deal-vale; jos și vale înlocuiesc pe sud (miazăzi), iar sus și

deal pe nord (miazănoapte).

Ex.: Crăciunelul de Jos, Galda de Jos, Galda de Sus, Oarda de Sus, Gârbova de Jos, Roșia Montană (cu sens de Sus), Gârbova de Sus, Uioara de Sus, Geoagiu de Sus, Vințul de Jos, Oarda de Jos.

➤ Unele dintre determinativele (deal și vale) ar putea fi uneori sinonime cu mari și mici, respectiv vechi și noi.

Ex.: Cergăul (Mare și Mic), Lopadea (Veche și Nouă)

➤ Deseori locul determinativelor de felul celor precedente este luat de toponimice propriu-zise, mai cunoscute firește, cel puțin pentru oamenii locului, decât numele care au nevoie de un atribut pentru a nu se putea confunda cu omonimul lor sau poate pentru a li se preciza poziția.

Ex.: Cisteiul de Mureș, Poiana Aiudului, Stâna de Mureș, Poiana Ampoiului, Roșia de Sebeș, Ocna Mureș, Presaca de Secaș etc.

➤ Poziția unui loc se poate arăta și altfel decât am văzut până acum tot cu ajutorul unor determinative de natură topografică sau a unor toponimice adevărate.

Ex.: Întregalde (cu sensul de situate între cele două Galde - Galda și Găldița)

2. Sociale

2.1. Toponimice care se referă la diverse instituții, obiceiuri din viața poporului român:

2.1.1. Toponime derivate de la nume de persoane

➤ cu formă de plural în -ești sau -eni:

Ex.: Petrești - n. top., Rdest = Rădești existent în documente din 1369 (derivat de la Radu), Tăuți = magh. „*Tót*” = slovac (și slav, în general).

➤ antroponimice care își păstrează neclintită forma:

Ex: Falău <magh. „*falu*” = sat (Chisfalău; Nusfalău).

➤ antroponimice masculine cu formă de singular:

Ex: Aiud < magh. „*Eghyed*” (Dr. I, p.106). Aiudul de Sus; Blaj < cf. magh.

„*Balázs*” = Blasius, (numele fostului proprietar sas), Botez, Ciuci, Crăciunelu de Jos.

➤ antroponimice feminine, derivate cu sufixele -easa și -easca; pot însemna și „*soția lui...*”, dar și „*moșia, proprietate lui...*”

Ex. Ciuruleasa.

➤ poziția socială a oamenilor:

Ex: ȘPĂLNACA - magh. „*inspalak(a)*”; Dealul Șpanului; „*span*” (Tran.) = vicecomitele unui comitat, < magh. „*ispán*”; CRAIVA - nume derivat de la „*crai*”.

2.1.2. Toponimice care arată ocupația locuitorilor

Ex: DRÂMBAR - are sensul de cel care cântă la drâmbă, dat de W. Schneider, BKA II, p. 44 căci derivă de la „*drâmbă*” = instrument muzical de suflat rudimentar din care se cântă, fixat între buze.

2.1.3. Toponimice care vorbesc despre credințe, superstiții, obiceiuri

Ex.: COPAND - < magh. „*koppánd; koppanni*” = a pocni (după Kisch I, p.249), TĂRTĂRIA = tartar = infern, iad (Kisch I, p 198), RÂMETȚ - magh. „*remete*” = pustnic, sihastru, călugăr (Dr. I, p. 113, n 10; BKA III, p. 63, Kisch I, P 303).

➤ toponimice care aparțin bisericii catolice, formate din prefixul „*sân*” cu înțeles de sfânt și numele acestuia.

Ex: Sâncrai, Sângătin, Sâniacob, Sântimbru.

2.1.4. Foste așezări omenești

Ex: STRAJA - loc ce servea altădată trupelor care făceau paza unui obiectiv.

3. Istorice

➤ Toponimice formate de la nume de persoane:

Ex: ARMENI - toponim derivat de la poporul „*armean*”, dar, posibil și varianta moldovenească „*arman*” = loc îngrădit, în care se treieră și se păstrează fân și paie (Tiktin);

GALAȚI – „gal(l)atae” = celți (după Weigand, BKA I, p. 5. W. Schneider, ibid II, p.54, Kisch I, p. 182) = galațcau (<magh. „galațskó” sau „gálatsko”).

- o deviere cu sufixul –ats, din nume personal slav. meridional, „gal” (<galû = negru); -vezi N. Drăganu (Dr. II, p. 280-281) **BEȘINĂU**<magh. „besenyö” “sinonim cu „peceneaga”.

UNGUREI = diminutiv de la „ungur” (W. Schneider, BKA II, p. 56).

4. Psihologice

GÂRBOVA (de Jos , de Sus, **GÂRBOVIȚA**) = sinonim cu „ gheboasa”- cu referire la aspectul locurilor, nu lam cel al oamenilor, (referiri la ridicăturile de pământ);

BOGATU ROMÂN- starea materială a locuitorilor;

UIOARA= magh. „Ujvár” (E. Petrovici s. c. st. Cluj ,V ,p. 439 urm.);

CÂRPINIȘ< *Carpiniș* = de la carpen;

STREMT = *Strémctsi* (sârb. „stremtsi” = oameni originari din Strem, vechiul Sirimium) E. Petrovici (Dacor. X ,p. 257) .

5. Diminutive

RĂCHIȘEL = diminutiv derivat de la rac (cf. și Kisch I, p. 158);

AMPOIȚA = diminutiv de la râul Ampoi;

IGHIEL=diminutiv de la Ighiu;

OCNIȘOARA=diminutiv de la ocnă;

UNGUREI=diminutiv de la ungur;

TRÂMPOIELE<*intre* +*Ampoiele*-pluralul lui Ampoi-nume de apă (Dr. I, p.128, și Dr. II p.491);

GALDA=*Găldău*=groapă plină cu apă, lac;

OHABA<slav. *ohaba* = proprietate intangibilă, scutire, proprietate scutită de dări față de demnitar (Dr. II, p. 241); = sinonim cu, curătură (Dr. I, p.51, n.1).

► În altă ordine de idei, toponimicele pot fi clasificate astfel:

A. Oronimele = nume care desemnează formele de relief, de la cele mai mici până la

cele mai impunătoare (Ion Conea, 1960, p. 71 –„Toponimia. Aspectele ei geografice”- în monografia geografică a R.P.R.I, Geografia Fizică, Editura Academică, București).

Ex:**DEALUL GEOAGIULUI** = oronim compus (după Emil Petrovici);

GĂURENI= oronim simplu, cu înțeles de *groapă*;

PONOR= oronim simplu, cu înțeles de *dolină*;

LIMBA= oronim simplu, cu înțeles de *grind*;

SOHODOL = oronim simplu, cu înțeles de *vale seacă, carst*;

VALEA DOSULUI= oronim compus, care indică orientarea geografică;

VALEA GEOAGIULUI =oronim compus

► Majoritatea cercetătorilor toponimiști sunt de acord că, atunci „când un sat și un pârâu... poartă același nume, avem dreptul să admitem, până la proba contrarie, că pârâul a fost denumit înaintea satului (și de către locuitorii satelor învecinate pe unde curge pârâul). Evident că întâlnim și fenomenul opus, dar mult mai rar” (Iorgu Jordan, 1963, - „Toponimie Românească”, Editura Academiei, București, p.3).

B. Hidronimele = nume care definesc rețeaua hidografică sau care derivă de la apele din preajmă

Ex: **AMPOIȚA, ÎNTREGALDE, GALDA etc.**

C. Oiconimele = nume de sate și orașe (așezări).

a. care oglindesc activitatea economică a omului (**BĂGĂU** – cultura tutunului; **PRESACA** – albinărit; **OCNA** – minierit);

b. care pleacă de la apelative ale termenului necultivat (**OBREJA**);

c. care indică activitatea de păstorit transhumant (**UNGUREI**);

d. care arată poziția topografică: **VINȚ** (de Jos, de Sus), **ROȘIA MONTANĂ, ROȘIA DE SECAȘ, POIANA AMPOIULUI, VALEA DOSULUI, etc.**

Prepoziția „între” arată de cel mai multe ori poziția pe cumpăna apelor (ex, **ÎNTREGALDE**);

e. care arată originea etnică a locuitorilor și vechimea așezării: **LOPADEA NOUĂ (UNGUREASCĂ), LOPADEA ROMÂNĂ (VECHE), BOGATU ROMÂN, DAIA ROMÂNĂ, UNGUREI, ARMENI** etc.

f. care arată particularități morfofizi-
onomice: **CERGĂU MARE, CERGĂU MIC**, etc.;

g. care arată starea materială și socială a locuitorilor și ocupația lor (**MÂNDRA, BUCERDEA VINOASĂ, BUCERDEA GRÂNOASĂ, BOGATU ROMÂN** etc.)

D. Zootoponime: LUPU, ȚAPU etc.

E. Fitotoponime: INURI, CORNA, CĂRPINIȘ, BĂGĂU etc.

► Desigur că pe această temă se pot face multe dizertații și comentarii, însă noi ne-am propus să arătăm doar o parte din toponimele din județul Alba.

Bibliografie

Drăganu, H. – „Toponime și istorie”, Cluj, 1928.

Drăganu, H. – „Români în veacurile IX-XIV – pe baza toponimiei și a onomasticii”, București, 1939.

La mare preț !

■ *cel mai mare, cea mai mare . . .*

Jad

În 1978, în China, a fost descoperit un bloc de jad măsurând 603 m³ și cântărind 143 de tone.

Rubin

Caracterizat printr-o culoare exclusiv roșie, rubinul și-a stabilit recordul de mărime printr-un exemplar de 14 cm și 8.500 carate, prezentat în iulie 1985, de către celebrul bijutier Lames Kazanian din Beverly Hills, California (SUA).

Acvamarin

Cea mai mare piatră prețioasă înregistrată este un acvamarin de 520.000 carate.

Smaragd

Cel mai mare smaragd cunoscut (56,75 kg) a fost extras dintr-o mină din Munții Ural.

Culese de Melania și Ștefan Hanciu